

Det hviler et enormt sosialt pengepress på turister som ankommer USA. Tipskulturen er et intrikat fenomen med en mørk historie, og en lodden forklaring.

FOR EN NEVE DOLLAR

TEKST LINE TILLER FOTO ØRJAN ELLINGSVÅG
New York, USA

D

DET ER DYRT Å GÅ TIL FRISØREN, også i USA. Likevel blir det forventet at du gir en ekstra pengeslump til hun som vasker håret ditt - og til han som klipper. Det samme gjelder bensinfylleren, personen som sitter i et hjørne på offentlige toaletter klar med parfymesprut og kondomer, fyren som henger opp frakken din, mannen som følger deg til setet ditt i operasalen, gjengen som står bak buffetbordet, bassenggutten, jenta som mikser en bloody mary - og selvfølgelig kelneren. Fem millioner arbeidere i servicenæringen er avhengig av denne usynlige megaindustrien. Selv om mange land opererer med tips, er det bare i USA at 66 milliarder dollar flagrer ut av lommebøker hvert år, selv om kunden slipper å ta oppvasken eller havne i fengsel om de nekter. Nordmenn ender opp med å virke som byens største drittsekker på besøk i USA, ettersom de enten ikke kjenner til normen, eller synes den er latterlig. For hvorfor skal vel vi betale folks lønn? Men den inngrodde regelen er at uansett om Michelin-stjerner har regnet over restauranten, eller om kroen ligger mørkt til med neonskilt og søppelsekker stinkende utenfor, er du forventet å legge igjen 20 prosent av regningens totalsum. Det vil si 300 kroner i tips om familien din har spist for 1500 kroner. Spiser du for 60 kroner, holder det med 12 kroner i tips. Spør du folk om hvorfor de tipser, vil de fleste si at alt handler om god service, men det er ikke sant.

Dette er en historie om skam, stormannsgalskap, rike industriere som bestemte seg for å utnytte folks empati og samvittighet, og i noen tilfeller, drap. →

TABBE. I USA gjør du en stor tabbe om du ikke legger igjen rundt 20 prosent tips på restauranter. Bartender Corina Seligman (30) husker ansiktet ditt for alltid hvis du sniker deg unna.

➔ **SELV OM DET ER** tidlig onsdagskveld, er «New Yorks mest eklektiske bar», Bar 169 i Chinatown-området på Manhattan, fylt til randen.

- Hva kan jeg gjøre for deg?

Det er bartender på syvende året, Corina Seligman (30), som roper. På benken bak henne ligger en Jack Daniels-tinnboks med påskriften «Narkomugge», den er full av endollarseddler. På diverse kaffekiosker og sandwichbarer rundt om i byen kan du finne klistrelapper som sier «Til plastisk operasjon» eller «Sparer til bil» på lignende bokser. Selv om alle vet at dette er stedet man legger ifra seg tips, er det få som sier det i klartekst. Det er faktisk ikke mange som har et enkelt svar på hvorfor man overhodet skal tipse i dette landet. Men som bargest må du fortjene Corina Seligmans smil, du må være kul for at kollegaen hennes Phillip Jones (28) skal gidde å ta en tequila-shot sammen med deg. Og den aller beste måten å vise det på, er å legge igjen en dollar per drink du bestiller, gjerne mer. Gjør du det, vil de kanskje gi deg hver fjerde drink gratis. Du vil få hånd på den ølen du strekker deg etter før de fleste andre kostæere. Bartenderne vil fortelle deg hemmeligheter og du kommer til å le. Men om du tar det Jones kaller «det europeiske trikset» og sier at du ikke visste, er du arrogant eller sniker deg unna, da kan du forvente tøbbel neste gang.

- Jeg husker ansiktet til alle som ikke tipser. For alltid, sier Seligman.

Blikket hennes avslører at hun mener det.

- Hvis jeg hører en sterk europeisk aksent, legger jeg ofte en ekstra dollar på prisen, sier Jones.

Det er ikke lov, men han gjør det likevel. Når han snakker om tips snakker han høyere enn han trenger, og hamrer hardt ut i luften med en tommerhuggerfinger.

- Å ikke tipse er ikke ulovlig, men det er som om jeg skulle dra på besøk til Norge og slå en dør i ansiktet på noen bak meg. Jeg blir sikkert ikke arrestert, men jeg vil føle meg som et råttent menneske, og alle vil hate meg.

Sjefen hans betaler ham 30 kroner i timen, når han tar kvelden har han kanskje tjent opp en timelønn på 120 kroner. 75 prosent av lønnen består altså av tips.

- Det fins så mange ignorante folk som «stjeler» pengene mine når de ikke tipser. Jeg mener, når du kommer til et nytt land har du å sette deg inn i hvordan reglene er. Les guidebøkene deres, for svingende, roper Jones mens han skjærer i en lime.

- **TIPSING ER** følelsesmessig veldig komplisert, sier forfatter av boken «Keep The Change», Steve Dublanica (44) og folder armene sine i en krigle over magen.

I ni år jobbet han som kelner på en større italiensk restaurant i New Jersey-området. Overtid var regelen, ekstra betaling unntaket. Han fikk selvfølgelig ikke helseforsikring. Kunder ertet ham stadig, han har blitt slått og spyttet på, han ble opprømt da han oppdaget at Denzel Washington er en sjenerøs tipser, men fant ut at Uma Thurman var vanskelig å ha med å gjøre. Dublanica har sett sjekker med påtegnede peniser som «tisser» på tipslinjen tegnet i et hjørne som for å si «Vær så god! Men ikke faen om jeg gir bort pengene mine med glede», andre skribler følgende beskjed på regningen de mottar; «Du burde gå ned ti kilo», før de forlater restauranten litt fattigere.

- De to sidene av historien er alltid i konflikt. Du har servitøren som vil ha pengene sine, og kundene som lur på hvorfor de må betale, sier han.

Svært mange restauranteiere i USA mener at de kan betale servitørene sine langt under minstelønnskravet, fordi det er forventet at resten skal dukke opp i form av

tips. Men selv om det finnes historier om eiere som legger beslag på gjester og ringer politiet dersom en pengegave ikke blir lagt igjen, vet heller ikke lovens lange arm hva de skal gjøre med saken. Dublanica forteller at det ikke fantes en tipskultur i USA før borgerkrigen på 1860-tallet. Det var først da togselskapeiere og hotellmoguler i nord kom på et genialt foretningstriks, at tipsingen tok grep om landet og spredte seg til andre yrker.

- Ved å betale sørstatsslaver som nylig var blitt sluppet fri svært lite for å re senger og servere mat, og offentligheten til å spe på slik at de kunne overleve, kunne selskapene spare store summer. Men folk hatet å tipse, og den gangen fantes det mye motstand. Mange rynket på nesen og stilte det samme spørsmålet som du stilte meg i stad: «Hvorfor betaler ikke sjefen dem mer?», sier Dublanica.

Temaet har gradvis blitt hysjet ned, nå sier folk flest «det er bare slik det er».

HVIS JEG HØRER EN STERK EUROPEISK AKSENT, LEGGER JEG OFTE EN EKSTRA DOLLAR PÅ PRISEN

PHILIP JONES Bartender

- **LIKER FLESTEPARTEN** selve konseptet tipsing? spør professor Michael Lynn (54), en av Amerikas fremste eksperter på tipskulturen, og svarer selv:

- Nei.

Så hvorfor tipser vi, egentlig? Enkelte forskere vil si at folk ikke ønsker å føle seg gniene, de vil ikke at personen som kommer med maten skal gjøre som enkelte kelnerne hadde for vane i 1918: Å putte kvalmefrembringende midler i middagen neste gang gjerrige tipserne satte seg ned. Folk vil heller ikke at noen skal kjeft på dem offentlig. Og de vil i alle fall ikke dø slik som de tre personene i Chicago, som ble syreforgiftet av snurte kelnerne. Det handler om skyldfølelse, vaner og å bruse med fjærene.

- En antropolog vil si at vi tipser for å redusere sjalusi. Vi synes såpass synd på en kelner som må nedverdige seg med å bringe mat til oss når vi koser oss på restaurant at vi vil gi dem en gave, en «Hey, ta en drink etter jobb, it's on me» -gave.

Det kan være derfor ordet «tips» på mange av verdens språk oversettes til «drikkepenge» eller «drinkgjeld».

- Økonomer vil si at ved å se på tipsmengden vil man kunne avgjøre om jobben som blir utført blir gjort godt nok. Men da jeg jobbet som kelner gjennom videregående, observerte jeg at noen kolleger fikk mye mer i tips enn meg. Selv om de, etter min mening, ikke var bedre servitører, så jeg tenkte «hva søren foregår her?»

- Og hva foregikk?

- Jeg fokuserte på servicen, å rydde bord, fylle vann-

glass og ta ordrer, men var ikke flink på å snakke med folk og etablere et forhold til dem. Nå viser det seg, etter mine 30 år med research, at det å huke seg ned ved bordet, kalle folk ved navn, smile med tennene, slenge ut noen vitser, alt dette vil ofte gi en kelner mer tips enn servicen i seg selv, sier Dr. Lynn.

Brorparten av USAs befolkning tipser stort, selv om kelneren kommer med en frekk kommentar, glemmer bestillingen eller nysrer i nærheten. Det har seg slik at service har like stor innvirkning på hvor mye man tipser, som en solfylt værmelding. Dr. Lynn har en litt annen forklaring enn forfatter Dublanica når det gjelder tipsingens opphav i USA.

- Du skjønner, presidentene George Washington og Thomas Jefferson tipset slavene sine på 1700-tallet, men det var først da amerikanerne reiste til Europa og så folk tipse der at de tok med seg etiketten hjem. Kulturen har bare blitt større og større her i USA, fordi det er alltid noen som vil slå seg på brystet og være storkar. På den måten øker prosentandelen stadig vekkt fordi tradisjonen legger et sosialt press på folk og ingen vil være dårligere enn naboen, og plutselig har normen gått fra fem til hele 20 prosent tips. Men et sted må vel grensen gå.

FLERE SERVICEARBEIDERE DN snakker med fortellere at «når vi ser et busslass med nordmenn, tenker vi å, nei!». Vi er ikke akkurat kjent for å være de mest sjenerøse. Men skal vi få stekepanner i hodet av den grunn?

- Bør restauranter i USA slå opp en slags forklaring på døren, slik at flere turister blir klar over regelen?

- Jo, men hva skal det stå der da? Det krever en hel bok å forklare dette. Men om enkelte tror at restauranter prøver å utnytte kundene, så...så...kjøper jeg ikke den. På grunn av tipsing kan turister kjøpe billig og bra mat, sier Dr. Lynn.

Man må også ta i betraktning at leien, spesielt i New York, er svært høy, restaurantbransjen har aldri vært særlig lukrativ, og servicen i USA er ofte mye bedre enn i Norge. Men på tross av vårt dårlige rykte har en relativt ny restaurant bitt seg merke i at området East Village i New York befolker en mengde skandinaver. Fra-gård-til-bord-restauranten «Northern Spy», med fantastiske kamskjell og en sommerhytte-på-Sørlandet-feeling, mener at servicen deres er så bra at til og med nordmenn vil opptre rundhåndet.

- Når du setter deg ned her, er det som å komme hjem, sier Summer Pendle (35).

Hun elsker jobben sin. Hun snakker med hendene og går ikke fra bordet før hun vet at du har fått svar på alt du lur på.

- Her får jeg lov til å skape et ekstra nært bånd til kunden. Jeg lytter til gjestene mine, og tenker aldri på tipset. Jeg kjefter ikke, og kan menyen inn og ut.

Hun forteller at amerikanerne fortsatt tipser bra, selv om økonomien har sett bedre dager.

- Min bransje er ikke like hardt utsatt som mange andre yrker for tiden. For folk må ha mat, og de går heller ut og koser seg i nabolaget, nå når de ikke har råd til å dra på cruise i Karibia lenger.

Likevel ville hun rekonstruert hele tipssystemet var det opp til henne.

- Det skulle fungert som i Skandinavia hvor man tjener en fast lønn, og glemmer tips. Da jobber du hardt fordi du vil, og er garantert lønn selv om kvelden ikke er travel, og ikke minst, helseforsikring! Men å skulle velte om her i landet, og gjøre det nå, det ville bety døden for restaurantnæringen. Det er et tøft spill, men...det er bare slik det er. ●

magasinet@dn.no

30 KRONER I TIMEN. Veldig mange kelnerne i USA tjener langt under minstelønn. For litt over 100 år siden ble ideen om at kunden kunne betale mellomlegget født. - Å skulle endre systemet nå, ville bety døden for restaurantnæringen, sier kelner Summer Pendle (35) på restauranten «Northern Spy».

HAR´RU NOEN SMÅPENGER, ELLER? Selv om listen over forklaringer på hvorfor man skal tipse er lang, ender både forfattere, forskere og bartendere opp med «fordi det er slik». Det kan være derfor enkelte tipskrukker er merket med ironiske unkyldninger, slik som denne «narkoboksen» på Bar 169 i New York.

